

Живка Колева-Златева

**ДЕТСКАТА РЕЧ И ЕВОЛЮЦИЯТА
НА ЛЕКСИКАЛНАТА СЕМАНТИКА В ЕЗИКА**

При изучаването на закономерностите на езиковата еволюция приложение намира подходът на изследване на индивидуалните процеси на придобиване (language acquisition)¹ и загуба на езика (language loss)², който се основава на приемания априорно постулат, че индивидуалните и социалните процеси в езика се подчиняват на едни и същи закономерности. По такъв начин лесно постижимите поради своята конкретност наблюдения над закономерностите и особеностите на детската реч могат да бъдат използвани в качеството си на потвърждение или опровержение на определени хипотези относно закономерностите и особеностите на абстрактната езикова система в динамика. Този тип изследвания засягат обаче предимно фонологията и граматиката³, което намира паралел в по-добрата разработеност на въпросите за еволюцията на езиковата форма, за което свидетелствуват фонетичните закони за разлика от въпроса за семантичната реконструкция, която по мнението на редица етимолози значително изостава в своята методика⁴ — факт, който намира отражение в етимологичните речници, където с по-голяма сигурност се реконструира праформата на думата и значително по-рядко и с по-голяма хипотетичност първоначалното ѝ значение и етапите на семантичен развой.

Ако онтогенезата по отношение на филогенезата представлява “микроеволюционен”⁵ процес, следва да очакваме, че детското езиково развитие ще отразява и закономерностите и механизмите на семантичната еволюция, откриването на които има пряко отношение към семантичната реконструкция. Настоящата статия цели на основата на систематизирания анализ на различни детски речеве употреби да илюстрира значението на детската реч за семантичната реконструкция, респективно за етимологията, при което се мотивират и теоретичните предпоставки за такъв тип изследване.

Примерите, които са представени, са събирани чрез така наречения “естествен експеримент”⁶, при който намесата на експериментатора е минимална. Това се налага поради голямата чувствителност на децата в ранна детска възраст към нарушаването на естествената среда. Намесата на експериментатора е била свеждана единствено към преднамереното създаване на ситуации, в които детето се провокира да употребява една или друга дума с отклоняваща се от нормативната семантика. Освен това детските речеве употреби се интерпретират с оглед на тяхната значимост за езиковата система на съответното дете, а не на възрастния,

което е в съответствие с прилагания в съвременната психолингвистика на развитието когнитивен подход⁷, при който за овладяването на граматичните и семантичните категории се съди не по формалното съвпадане на определени детски думи със съответните форми от общонародния език, а по функцията и значимостта на тези думи за езиковата система на самото дете.

И така, единствен критерий на семантичната реконструкция е типологията на лексикално-семантичните промени⁸. Тя може да бъде изучавана както в диахронен, така и в синхронен аспект — на основата на полисемията, а също и на основата на маркираща се в речта вариативност като резултат от прагматическата неопределеност⁹ на думите в дадени контексти¹⁰. Изследването на вариативността на лексикалната семантика в речта се намира в съответствие и със социално базираната теория на лингвистичните промени, обосноваваща необходимостта от “изследването на езика в неговата употреба”¹¹. Освен това нейното изучаване е ценно, защото разкрива самия механизъм на лексикално-семантични промени.

Тези аспекти на семантичните промени могат да бъдат наблюдавани и в детската реч. От една страна, лексикално-семантични промени в речта на детето могат да бъдат изследвани в най-ранните детски речеви употреби, дължащи се на свръхгенерализацията, която се проявява като своеобразна “многозначност”, при която едно име се използва от детето за означаването на много предмети. Тя не съвпада с конкретните прояви на многозначността на общонародния език, но също както езиковата многозначност, която “систематизира... предметния свят”¹², отразява систематизацията на предметите и явленията от езиковото съзнание на детето. Според Кларк изследването на свръхгенерализацията в детската реч може да хвърли светлина върху откриването на универсалните тенденции на познавателната дейност, класифицираща предметите от обективната действителност¹³. Същият автор констатира например, че при свръхгенерализацията централно място се отнежда на сходството по форма и по други физически свойства на предмета¹⁴.

От друга страна, детската реч е благодатен източник за изследването на лексикално-семантичните промени като резултат от прагматическата неопределеност на речта. Детето, учейки се да говори, формира своята езикова способност, като непрекъснато “заимствува” езиковите факти от речта на възрастните, а както твърди Хьонигсвалд, следвайки Леман, семантичните изменения — това са предимно “изкривявания, появяващи се при заимствването от един диалект в друг (а също и от един социолект в друг! — Ж. К.), произтичащи от неправилното разбиране (misunderstanding)”¹⁵. Овладяването на думите от децата върви в посока от овладяване на формата към овладяване на значението¹⁶, което според Виготски има процесуален характер и представлява “единство от обобщаване и общуване, комуникация и мислене”¹⁷. Както подчертава Паул, детето се запознава само с окازیоналните употреби на думите в тяхното отношение към възприеманите предмети и събития¹⁸. За детето, както и за всеки говорещ, значението на формата е функция от изказванията, в които тя е чувана, при което поради прагматическата неопределеност на последните узуалните (инвариантните) значения, с които думите се “записват” в семантичната памет на детето, е възможно да се различават от тези, които са им нормативно присъщи.

Що се отнася до причините за прагматическата неопределеност на изказва-

нията, от една страна, те са собствено езикови и могат да се търсят в спецификата на езика като система от единици, стремящи се към многозначност и с това си свойство реализиращи общата езикова тенденция към икономия, и в “принципа на дифузността на значенията на многозначната дума”, който е “решаваш фактор, определящ нейната семантика”¹⁹. От друга страна, те могат да се търсят и в социо- и психолингвистичното разбиране за акта на комуникация. Според Халидей при общуване индивидите имат нагласата, че техният опит е споделен, т.е. “другите виждат нещата по същия начин”, и че съществуват определени принципи на организация на значенията и следователно на пресъздаване и допълване на изпуснатото (“това, което изпускаме, другите ще го допълнят”)²⁰. Тук може да се добави и констатираният от Лабов факт, че слушателите се обиждат, ако им се съобщава голямо количество информация²¹. Детето, което не притежава опита на възрастния и съответното когнитивно развитие, намиращо се също в зависимост от опита, възприема значенията, като ги променя съобразно със своя опит и когнитивно развитие. Във връзка с това трябва да се подчертае, че детето овладява езиковите единици не само от речта на възрастния, която е адресирана към него и която се характеризира с известно “опростяване”²², което се дължи на отчитането от страна на възрастния на детската вербална и когнитивна некомпетентност²³ (т.е. детето не притежава същия код), но и от интеракциите между самите възрастни.

Най-общо промените на лексикалната семантика в детската реч при усвояването ѝ от речта на възрастните могат да бъдат квалифицирани като прояви на метонимията, която като езиково явление представлява “изместване” на значението на основата на някакво съседство. Тя обикновено се извършва скрито от носителите на езика²⁴ и се дължи на двояката интерпретация от слушащия на определени речеви конструкции²⁵. Самите детски примери още веднъж доказват неосъзнатостта на механизма на метонимичния семантичен пренос. Именно неосъзнатостта съществено различава метонимията от метафората, в основата на която лежи аналогията като целенасочена дейност. Вероятно тази особеност на метонимичния пренос има връзка и с констатирания факт, че “регулярността е отличителна особеност на метонимичните преноси”²⁶, а нерегулярната полисемия е повече характерна за метафоричните преноси²⁷, поради което изучаването на метонимичните преноси е ценно за разкриването на общите езикови закономерности.

Метонимичен пренос може да се открие в такива детски употреби, като: *сватба*, ‘*столова, ресторант*’ (в речта на С. на 3 г. 6 м., който за пръв път посещава ресторант по повод на сватба), *българия* ‘*знаме въобще*’ (в речта на К. на 2 г. 5 м., който за пръв път възприема думата във връзка със световното футболно първенство), *температура* ‘*чело*’ (С., 2 г. 9 м.), *операция* ‘*превръзка*’ (И., 3 г. 4 м.), *мивка* ‘*чешма, кран*’ (С., 5 г. 4 м.; В., 6 г. 4 м.). За такава употреба на думата вероятно играе роля и осмислянето на нейните деривационни отношения с глагола *мия* и поради това възприемането на първоначалната ѝ мотивираност: ‘нещо, което мие’), *група* ‘*детска градина*’ (С., 4 г. 5 м.), *гости* ‘*домакини*’ (С., 4 г. 10 м.). Що се отнася до последния пример, метонимичният пренос по всяка вероятност се дължи и на възприемането на идиоматичните конструкции *ходя на гости*, *на гости съм* като неидиоматични аналогично на други конструкции от същия тип: *ходя на кино*, *на кино съм*; *ходя на цирк*, *на цирк съм* и т.н. Аналогичен метонимичен

пренос е характерен и за семантиката на латинската дума *hospes*, която означава и 'гост', и 'домакин' и за която значението 'домакин' е вторично.

В някои от случаите на метонимичен пренос е налице десемантизация и като резултат разширяване на значението на думите: *крадец* 'лош човек' (С., 3 г.; К., 2 г. 8 м.), *пекадърник* 'лош човек' (С., 3 г. 10 м.), *събуя* 'сваля, съблека' (К., 3 г. 3 м.: "Събуй ми якето" — с такава по-обща семантика по отношение на глаголите *събуя*, *съблека* в общонародния език се употребява глаголт *свалям*). С по-широко значение е употребена и думата *живеея* в изречението: "Там *живеея* на мама работата" (К., 3 г. 3 м.), където е носител на локативно значение 'намира се' независимо от одушевеността/неодушевеността на субекта. Резултат от десемантизация има и в следните детски изказвания: "Госпожата е добричка, защото ми *донесе* Стефчо" (К., 3 г. 6 м. — в случая братчето Стефчо е дете на 5 г. 8 м. и е в същата детска градина, но в друга група); "*Доведи* ми сандалите" (К., 3 г. 6 м.). В случая думите *доведа* и *донеса* от детското езиково съзнание се употребяват като синоними, без да се различават по семантичния компонент, характеризиращ начина на извършване на действието. Резултат от десемантизация може да се открие и в по-широката употреба на възприетия от детското езиково съзнание като формула на речевия етикет израз: "*Довиждане, утре пак да дойдеш*", който дете на 2 г. 5 м. употребява винаги при раздяла независимо от това, дали при раздялата то е гост или гостът е друг, или се разделя с родител сутрин в детската ясла, с което детето единствено изразява своята "учтивост" към този, с когото се разделя. Интересно е, че в случая се проявява характерното за речевия етикет въобще отношение на говорещия, а именно: изразяване на благоразположение към събеседника, при което използваният като "щампа" израз обикновено е десемантизиран, което прави възможна употребата и на думи от чужд произход, които са немотивирани за езиковото съзнание на говорещия (срв. активната употреба в българската реч на "Мерси!" и "Чао!").

В детската реч може да бъде наблюдавана и енантисемията, която също е проява на метонимията: *загася* 'загася, свети' (К., 3 г. 2 м.; Сав., 3 г. 6 м. — Аналогична е употребата на диал. *цъкна* 'свети, загася'); *намали* телевизора/радиото 'усили; намали силата на звука на...' (К., 2 г. 10 м.). Що се отнася до последния пример, с възрастта у детето (К.) се появява стремеж към диференциране на двете антонимични значения, което то постига чрез добавянето на "маркери": "От това копче се намалява по-силно". 'От това копче се усилва звукът' Искаш ли да го намаля по-много да чуваш? 'Искаш ли да го усиля да чуваш?'; "Намали го по-мъничко" 'Намали силата на звука' (3 г. 3 м.).

Интересни наблюдения могат да се извършат и над промените на валентната структура на лексика с признакова семантика, които също могат да бъдат определени като метонимични: Не го купувай, *гарантирам те!* *Гарантирам те* да дойдеш с мен! (К., 9 г. — В случая детската употреба на глагола *гарантирам* е свързана с изразяването на субектна [Sub], обектна [Ob] и съдържателна [Content] валентност за разлика от нормативната употреба, за която е характерно изразяването на субектна [Sub], адресатна [Adr] и съдържателна [Content] валентност: А [Sub] *гарантира* С [Content] на В [Adr]²⁸); *Гладен* съм със сладолед (С., 5 г. — В случая се изразяват субектна [Sub] и съдържателна [Content] валентност за разлика от нормативното изразяване само на субектна [Sub] валентност). Промяната на

семантичните валентности свидетелствува за промяна на лексикалната семантика, която те характеризират и от която се определят. Такъв тип промени са характерни и за езика въобще и засягат думи с признакова семантика. Подобна промяна, макар и с по-различна конкретна изява, е засвидетелствувана например в еволюцията на думата *благодаря*, която в старобългарски език изразява субектна [Sub] и обектна [Ob] валентност, при което обектът на действието е представен като пряко допълнение, което е свързано с осмислянето на нейната вътрешна форма, докато съвременната употреба на думата, при която тя реализира субектна [Sub] и адресатна [Adr], а факултативно и причинна [Caus] валентност: А [Sub] благодари на В [Adr] за С [Caus], свидетелствува за нейната деетимологизация и промяна в семантиката, за превръщането ѝ във формула на речевия етикет.

Усвоени със семантика, отклоняваща се от нормативната, думите в детската реч могат да еволюират семантично и по този начин да проявят типологическо сходство с факти от еволюцията на лексикалната семантика въобще.

Така например на основата на думи и конструкции, усвоени от детето с по-широко значение от нормативното, каквито бяха разгледани по-горе, могат да се извършат наблюдения над тяхната семантична еволюция в по-нататъшното езиково развитие на детето. С усвояването на нови думи и конструкции, парадигматически свързани с последните, те променят своето значение към стесняване, защото “психологическата структура на значението се определя... от системата от отношения и противопоставяния на думите в процеса на тяхната употреба”²⁹. По този начин се проявява тенденцията на езиковото развитие към диференциация, която редица лингвисти определят като доминираща³⁰.

Еволюцията на лексикалната семантика в детската реч отразява познавателното развитие на детето. В това отношение са особено интересни примерите с думи и конструкции, означаващи в общонародния език отрязъци и моменти от времето, което се дължи на високата когнитивна сложност на мисловната категория “време”. Обикновено детето възприема времето като част от конкретни събития, което се изразява чрез конструкции от типа: *като се наспа и като стана...*, *през тъмното...*, *през светлото...*). Ето някои примери на детски речеви употреби: К. на 3 г. 6 м. казва: “Тате, ти защо утре ме събуди?” (т.е. ‘*в минал момент, не конкретно вчера*’) и в същия разговор добавя: “*Утре*, като се удариш, ще те превържа”; “Ох, *цял ден* скривам гуми”, т.е. ‘*Твърде дълго оцветявам гуми на нарисувани коли*’ (К. 2 г. 11 м.); * “Два коня избягаха от казармата.” — “Кога?” — “*След малко.*”, т.е. ‘*преди малко*’; * “Защо плачеш?” — “Аз не от сега, аз *от вчера* плача”, т.е. ‘*отдавна*’ (примерите със * са от книгата “Чудесата на детската реч”³¹). Налага се впечатлението, че детето не обективизира времето като равни по големина дължини, както е в общонародния език, а събитията се поставят на една ос като случили се по-рано, настоящи или като желани (бъдещи). Ако се наблюдава някакво членене на времето, то като че ли е “от спане до спане”, т.е. детето опознава времето чрез своята практическа дейност, неговото познавателно развитие в този случай отразява опознаването във филогенезата на категорията “време” — не случайно в славянските и балтийските езици названията на утрешния и вчерашния ден са етимологично свързани с названията на утрото и вечерта: срв. утре—утро, вчера—вечер; лит. vakar ‘вчера’ — vakaras ‘вечер’, rytas ‘утро’ — rutoj ‘утре’

Думата *утре* като често чувана в речта на възрастните в детската реч се появява твърде рано, но обикновено със значение 'не сега' относно минали и бъдещи моменти. Подобна е ситуацията в езика еве³², където едно и също наречие обозначава 'утре' и 'вчера'.

Употребата на конструкцията *след малко* в значение 'преди малко' в цитирания по-горе пример може да намери типологически паралел в семантичния развой на наречието *скоро* в българския език, което поради деетимологизацията си (от езиковото съзнание думата не се осмисля като производна от стб. *съръ* 'бърз') започва да се употребява не само относно предстоящ след кратък интервал от време момент, но и относно минал момент.

Като образец на семантично развитие във времето е интересна и следната детска речева употреба. Дете на 3 г. 3 м., което правилно употребява думите *голям* и *малък*, когато става въпрос за съпоставяне на предмети по тяхната външна големина, квалифицира като големи дрехи, през деколтето на които трудно му минава главата, и винаги емоционално реагира: "Не ша я, *голяма е!*" От гледна точка на езиковото съзнание на възрастния (!) думата като че ли е употребена в значение 'малък по размер, тесен, стяга'. На пръв поглед тази употреба изглежда като грешка, породена от асоциацията с думата *малък*. Същото дете обаче думата *малък* употребява относно блузи с къси ръкави (сравнени с блузите с дълги ръкави) и къси панталонки (сравнени с дълги панталони) — явно в случая се касае за сравняване по външен размер. Относно стягащи обувки същото дете реагира с думата *пари*: "*Пари!*", което отново от гледна точка на езиковата система на възрастния изглежда като 'малък по размер, тесен, стяга'. Значението 'малък по размер, тесен, стяга' се характеризира с висока когнитивна сложност, защото предполага сравняване не по външен размер. Явно детското езиково съзнание в двата случая с различни лексически средства изразява значение, характеризиращо субективното усещане на болка. В речта на друго дете (С., 3 г. 10 м.) при изразяването на значение, характеризиращо субективното усещане на болка, е употребена думата *силен*, характеризираща предмета, причиняващ болката: "Силна ли е иглата на чичо доктор?" 'ще ми причини ли болка'. Връзката между значенията 'голям', 'силен', 'притиска, стяга' е езиков факт и може да се наблюдава в диахронен аспект в семантичната еволюция на думи със значение 'голям': срв. бълг. голям, лит. *galia* 'мощ, сила'³³; рус. большой 'голям', ст.инд. *balam* 'сила'³⁴; бълг. велик, гр. *εἰλω, εἰλεω* 'притискам, стягам'³⁵.

В детската реч може да бъде наблюдавана и такава обща тенденция на езиковото развитие, каквато е "семантичната аналогия"³⁶ (или, както още се нарича, "смислова аналогия"³⁷), която се състои в "унифицирането на смисловото развитие на семантично свързаните помежду си единици..., при което компонентите на една лексикално-семантична група, словообразователно гнездо... на основата на определена общност, корелативност на изходните значения развиват паралелни, съотносителни производни значения..."³⁸, проява на която е и "иридиацията на синонимите"³⁹. С действието на тази закономерност могат да се обяснят следните детски употреби: "Котката се е *разтичала*" вместо *разгонила* (К., 8 г. — В случая детето не употребява думата *разтичала* в прякото ѝ значение, а изразява смисъл 'котката има особено поведение', с каквото значение явно е възприет от детското езиково съзнание изразът "Котката се е разгонила"); "*Правилна* ли съм?"; '*права*

ли съм' (Сав., 3 г. 10 м.), *научнопопулярна* кола⁴⁰, т.е. 'учебна кола' (срв. синонимичната употреба в общонародния език на съчетанията: *научнопопулярен филм*, *учебен филм*).

Парадигматичните и синтагматичните връзки между думите в дългосрочната памет, които стават причина за паралелното им семантично развитие, както е в цитираните по-горе детски изказвания, се илюстрират и със следния пример. Дете на 3 г. научава от родител, че под една метална капандура в земята има резервоар за гориво. След известно време детето задава въпрос: Тук какво се *пече*? Явно забравената неясна дума *резервоар*, вероятно възприета от детското езиково съзнание като *резервар* и осмислена като производна от глагола *варя*, който се намира в парадигматични отношения с *пека*, предизвиква тази асоциация. След дълъг период от време, желайки да покаже осведоменост, детето казва на братчето си: Тук има *тикви*. В този случай се експлицира асоциация, породена от синтагматичните връзки на глаголите *варя*, *пека*.

Разгледаните примери нямат претенциите да изчерпват въпроса за семантичните промени в детската реч, а само илюстрират нейното значение за изучаването на лексикално-семантичната еволюция в езика. Те показват, че индивидуалните детски семантични промени, колкото многообразни и случайни да са те, са съпоставими с многообразните и също така до голяма степен случайни семантични промени в езиковата еволюция — между тях могат да бъдат открити типологически паралели с по-общ или по-конкретен характер. Описването и систематизирането на голямо количество детски речеви употреби с отклоняваща се от нормативната семантика би могло да хвърли светлина върху изследването на семантичната типология въобще и механизма на самите промени.

БЕЛЕЖКИ

¹ В българската лингвистична литература този термин се превежда като езикоусвояване (вж. например: Р. Д. Хълсън. Социолингвистика, С., 1995, с. 302), което не е точно, тъй като не разграничава усвояването на езика в детска възраст, което е свързано с познавателното развитие, от усвояването на чужд език.

² Става въпрос за афазията.

³ Вж. например N. Smith, D. Wilson. Modern Linguistics (The Results of Chomski's Revolution) Penguin Books, 1990, p. 208 — 229, където на основата на наблюдения в усвояването на звуковете и определени синтактични конструкции се правят изводи относно езиковата еволюция).

⁴ Вж. например Б. А. Серебрянников. К проблеме реконструкции архаичных значений слов. — В: Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. Отв. ред. Б. А. Серебрянников. М., 1973, с. 57; О. Н. Трубачев. Реконструкция слов и их значений. — Вопросы языкознания, 1980, № 3, с. 4; К. М. Мусаев. Предисловие. — В: Теория и практика этимологических исследований. Отв. ред. К. М. Мусаев. М., 1985, с. 3; В. И. Абаев. Как можно улучшить этимологические словари. — Этимология 1984. М., 1986, с. 26.

⁵ Вж. термина у Ст. Димитрова. Мисли за подхода към изследването на детската реч в психолингвистичен и социолингвистичен аспект. — Съпоставително езикознание, 1993, № 3—4, с. 87.

- ⁶ За спецификата на естествения експеримент вж. например Ю. Стоянова. Вашето дете говори. С., 1992, с. 44.
- ⁷ Д. Грин. Д. Слобин. Психолингвистика. М., 1976, с. 86. Д. Слобин. Когнитивные предпосылки развития грамматики. — В: Психолингвистика под общей ред. Шахнаровича А. М. М., 1984, с. 143—207.
- ⁸ О. Н. Трубачев. Цит. съч., с. 5.
- ⁹ В акта на комуникация един израз се определя като прагматически неопределен, ако предполага двойка интерпретация от слушания.
- ¹⁰ Вж. съчетаването на тези три аспекта у Е. Е. Sweetser. From Etymology to Pragmatics (Metaphorical and cultural aspects of semantic structure). Cambridge, 1990, p. 1.
- ¹¹ J. Milroy. Linguistic Variation and Change. Blackwell, 1992, p. 5.
- ¹² Л. А. Новиков. Семантика русского языка. М., 1982, с. 193.
- ¹³ Е. В. Кларк. Универсальные категории: о семантике слов-классификаторов и значениях первых слов, усваиваемых детьми. — В: Психолингвистика под общ ред. Шахнаровича, с. 222, 238.
- ¹⁴ Е. В. Кларк. Цит. съч., с. 238.
- ¹⁵ Г. Хенигсвальд. Существуют ли универсалии языковых изменений? — В: Новое в лингвистике. Вып. 5. М., 1970, с. 88.
- ¹⁶ А. М. Шахнарович. Овладение значением слова. — В: Е. И. Негневицкая, А. М. Шахнарович. Язык и дети. М., 1981, с. 31.
- ¹⁷ Л. С. Выготский. Мышление и речь. — В: Избранные психологические исследования. М., 1956, с. 52.
- ¹⁸ Г. Паул. Принципы истории языка. М. 1960, с. 104.
- ¹⁹ Д. Н. Шмелев. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). Автореферат дисс. на соискание уч. степени доктора фил. наук. М., 1969, с. 8.
- ²⁰ М. А. К. Halliday. Language as social semiotic (The social interpretation of language and meaning). London, New York, Melbourne, Auckland, 1993, с. 60.
- ²¹ Цит. по Ст. Димитрова. Цит. съч., с. 87.
- ²² За особеностите на речта на възрастните към децата вж. например у D. Steinberg. Psycholinguistics. Language, Mind and World, London and New York, 1992, p. 158.
- ²³ Ю. Стоянова. Цит. съч., с. 47.
- ²⁴ За неосъзнатостта на метонимията като номинационно средство вж. А. Ф. Журавлев. Технические возможности русского языка в области предметной номинации. — В: Способы номинации в русском языке. М., 1982, с. 46—47.
- ²⁵ А. А. Тараненко. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы). Киев: Наукова думка, 1989, с. 9.
- ²⁶ Д. Н. Шмелев. Цит. съч., с. 12.
- ²⁷ Ю. Д. Апресян. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. М., 1974, с. 190—191.
- ²⁸ Вж. интерпретацията на семантичните валентности у Ю. Д. Апресян. Цит. съч., с. 125—126.
- ²⁹ А. М. Шахнарович. Цит. съч., с. 28.
- ³⁰ С. Урман. Семантические универсалии. — В: Новое в лингвистике. М., 1970, с. 281.
- ³¹ Б. Блажев, В. Попова. Чудесата на детската реч. С., 1995, с. 172—174.
- ³² Вж. примера с този език у Ст. Димитрова. Лингвистична относителност. С., 1989, с. 139.

³³ Вж. Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, Ст. Илчев. Български етимологичен речник. т. I, С., 1971, с. 262.

³⁴ Вж. М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. т. I. М., 1986, с. 191.

³⁵ Пак там. Цит. съч., с. 289.

³⁶ Ю. Д. Апресян. Цит. съч., с. 191.

³⁷ А. А. Тараненко. Цит. съч., с. 206.

³⁸ Пак там, с. 206.

³⁹ С. Урман. Цит. съч., с. 266.

⁴⁰ Примерът е от картотеката на М. Ангелова.